

LÖNNROT KASVITIEEEN TERMISTÖN KEHITTÄJÄNÄ

Kaarina Pitkänen *Suomi kasvitieteen kieleksi. Elias Lönnrotin termistön kehittäjänä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008. 314 s. ISBN 978-951-746-982-1.

Aina kun puhutaan 1800-luvun tietoisesta suomen kielen kehittämisestä, mainitaan varmasti Elias Lönnrotin ansiot sanaseppona, ja usein erityismaininnan saavat hänen ansionsa kasvitieteen sanaston kehittäjänä. Esimerkiksi Lauri Hakulinen kirjoitti Suomen kielen rakenne ja kehitys -kirjassaan (1979: 449), että Lönnrotin luoma kasvitieteen termistö on »järjestelmällisessä täydellisyydessään samoin kuin onnistuneisuudessaan ainoalaatuinen saavutus». Tämä on kuitenkin kirjoitettu ilman perusteellista tutkimusta. Lönnrotin kehittämistä sanoista on kyllä julkaistu monenlaisia listoja, mutta tähän mennessä ei mitään Lönnrotin sanaston osa-aluetta ole tutkittu systemaattisesti eikä ollenkaan siitä näkökulmasta, minkälaisen prosessin tuloksena sanat ovat syntyneet. Kaarina Pitkänen on pyrkinyt väitöskirjallaan täyttämään tämän aukon kasvitieteen morfologian osalta.

Kaarina Pitkänen on rajannut tutkimusaiheensa järkevasti: yhden tieteenalan, kasvitieteen morfologian sanasto on rajallinen, mutta kuitenkin tarpeeksi laaja kokonaisuus. Kasvitieteen terminologia on tutkimusaiheena sikäli hyvä, että kasvitiede oli jo 1800-luvulla pitkälle kehittynyt — kiitos ennen kaikkea Carl von Linnén.

Pitkäsen väitöskirjatyön perustana ovat sanastontutkimuksen ja erikoiskielen

tutkimuksen teorit; menetelmät ovat peräisin leksikologiasta, terminologiaopista ja sananmuodostusopista, mutta jossakin määrin on hyödynnetty myös käännettutkimusta. Teos kuuluu tietysti kielitieteen alaan, mutta koska on kysymys kasvitieteen sanastosta, työssä on mukana myös poikkitieteellinen juonne kasvitieteeseen ja sen lisäksi siinä on yhtymäkohtia kulttuurihistoriaan. Pitkänen hallitsee valitsemansa teorit ja menetelmät, esittelee ne myös lukijalle riittävän selkeästi sekä perustelee valintojaan riittävästi.

Tutkimusaineistonsa Pitkänen on poiminut pääasiassa Lönnrotin kasvitieteen sanastoista ja sanakirjoista, mutta on käyttänyt myös niiden käsikirjoituksia. Näin hän on pyrkinyt ainakin osittain karsimaan pois Lönnrotin avustajien luomukset. Yhteensä hänen laatimassaan tietokannassa on yli 3000 termiä, joista hän on ottanut varsinaisen tarkastelun kohteeksi 1505 termiä; tällaisenaan korpus on riittävän kattava. Pitkäsen valintakriteerinä on ollut se, että näille sanoille on aineistosta löytynyt Lönnrotin määritelmä. Vertailumateriaalina hän on käyttänyt Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Vanhan kirjasuomen arkiston aineistoa ja Vanhan kirjasuomen sanakirjaa, vanhoja sanakirjoja sekä vanhan kirjasuomen ja 1800-luvun suomen kielen sähköisiä aineistoja sekä Suomen murteiden sana-arkistoa.

▷

TYÖN RAKENNE

Työ jakautuu kahdeksaan lukuun. Kolmessa ensimmäisessä luvussa lukijalle annetaan tarvittavat taustatiedot. Johdantoluvussa selvitetään tutkimuksen tavoitteet, tutkimuskohde, aineisto ja menetelmät sekä tutkimuksen kulku lyhyesti ja selkeästi. Tavoitteena on selvittää, miten Elias Lönnrot loi yhden tieteenalan, kasvitieteen suomenkielisen terminologian. Tässä olennaista on se, millä menetelmillä tieteelliset termit on muodostettu ja miten nämä termit motivoituvat.

Kaksi seuraavaa lukua sisältävät muuta tutkimuksen kannalta relevanttia taustatietoa: Toisessa luvussa »Kasvien rakenneopin historiaa ja sanaston erityispiirteitä» selvitetään sekä kasvitieteen tutkimuksen historiaa ja kasvitieteen kielelle ominaisia piirteitä että kasvitieteen sanastosta tehtyä tutkimusta. Kolmas luku »Lönnrotin edellytyksistä muodostaa termejä tieteen kieleen» keskittyy — kuten otsikkokin ilmaisee — Lönnrotiin. Lönnrot esitellään siinä laajasti kielitieteilijänä ja suomen kielen professorina sekä pohditaan hänen edellytyksiään luoda kasvitieteen sanastoa. Molemmat luvut on sinänsä tarpeellisia, mutta ehkä tarpeettoman laajoja, varsinkin kun niitä ei paljoakaan hyödynnetä varsinaisen aineiston kuvauksessa.

Neljännessä luvussa esitetään tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat. Siinä käsitellään ensin sananmuodostuksen yleisiä periaatteita, sitten uudissanojen muodostamista ja siinä erityisesti sekundaaria nimenmuodostusta sekä etsitään rajaa vanhan sanaston ja uudissanojen välillä. Kuten tutkimusaihe edellyttää, erityistä huomiota saavat nimeämiskeinot sekä se, miten uudissanoja muodostetaan erikoiskieliin. Edelleen pohditaan sanamuodostuksen automaattisuutta ja produktiivisuutta sekä selvitetään sitä, mistä termit tulevat ja miten

Lönnrot käsitti uudissanojen muodostamisen. Lopuksi esitellään, miten uudissanojen muodostusta lähestytään käsillä olevassa tutkimuksessa.

Pitkänen erottaa uudissanojen muodostamisen jyrkästi muusta sananmuodostuksesta. Hän ilmoittaa puhuvansa *sananmuodostuksesta* vain silloin, kun hän tarkoittaa »nimenomaan automaattista, kielioppisääntöjä noudattavaa uusien rakenteiden spontaania muodostamista, johon kuuluu esimerkiksi syntaktinen derivaatio» (s. 101). Hänen omaan terminmuodostusta käsittelevään tutkimukseensa sopii hänen mielestään paremmin ilmaus *uudissanojen muodostaminen*. Tämä kahtiajako hämmästyttää, sillä uudissanojen muodostuksessa noudatetaan mielestäni tavallisesti samoja normeja kuin muussakin sananmuodostuksessa. Spontaanikaan sananmuodostus ei suinkaan ole aina selvästi »kielioppisääntöjä noudattavaa». Tästä esimerkkeinä muun muassa korrelaatiojohto; myöskin sellainen sananmuodostus, josta Iso suomen kielioppi (ISK 2004: 172–173) käyttää termiä *muotti*, voi poiketa »säännöistä». Muotti-käsite esiintyy myös Pitkäsen työssä (esim. s. 104).

Viidennessä luvussa keskitytään siihen, miten sanasta tulee termi. Pitkänen lähtee siitä, että kasvitieteen termistö on itsenäinen, suljettu järjestelmä. Lönnrot on muodostanut termistönsä joko käyttämällä olemassa olevia sanoja osittain sellaisenaan (esim. *juuri*, *kukka*, *siemen*, *varsi*), osittain nimeämällä niillä uusia käsitteitä (esim. *alahuuli*, *hede*, *kannus*, *purje*) tai luomalla kokonaan uusia sanoja (esim. *alkio*, *kukkaperä*, *munuamainen*, *puikelo*). Sen perusteella, mikä termin suhde on ollut jo olemassa olevaan sanastoon, Pitkänen on jakanut Lönnrotin kasvitieteen sanat kolmeen ryhmään: **hyväksytyihin**, **valittuihin** ja **luotuihin**.

Seuraavat kaksi lukua ovat varsinaisia analyysilukuja. Luvussa 6 »Termin suhde

käsitteeseen» selvitetään hyväksytyjen, valittujen ja luotujen termien semanttista ja rakenteellista motivaatiota. Luvussa 7 selvitetään termin suhdetta malliin, toisin sanoen sitä, missä määrin oma kieli ja missä määrin jokin vieras kieli ovat motivoineet käsitteiden nimeämistä. Viimeisessä luvussa on tulosten tiivistelmä sekä lyhyt katsaus siihen, miltä osin Lönnrotin käyttöön otama sanasto on edelleenkin käytössä.

AINEISTON ANALYYSI

Analyysiosassa aineistoa on tarkasteltu monelta eri kannalta ja tulokset on esitetty sekä sanallisesti että kaavioiden ja taulukoiden avulla. Monia termejä on havainnollistettu kuvilla (yhteensä 71), jotka on lainattu osittain Lönnrotin teoksista, osittain myöhemmistä kasvioista.

Analyysin osalta tärkeää roolia näyttää kolmijako hyväksyty, valittu ja luotu. Pitkänen (s. 146–160) on tätä luokittelua selventääkseen ja havainnollistaakseen ottanut kustakin ryhmästä muutaman esimerkkisanan ja laatinut jokaisesta pienen artikkelin, jossa on mainittu seuraavat tiedot: 1) suomenkielinen termi sekä sen ruotsin- ja latinankieliset vastineet, 2) aineistolähteet, 3) Lönnrotin määritelmä, 4) maininta siitä, onko sana esiintynyt aikaisemmin suomen kielessä, ja jos on, missä merkityksessä, 5) nimeämisen motivaatio, 6) Lönnrotin sanakirjan esiintymä. Viimeisenä tietona selvitetään 7) vieraskielisiä termejä ja niiden kantasanoja. Esimerkkisanoja on kaikkiaan kaksikymmentäkahdeksan: seitsemän hyväksytyä (*akana, kerkkä, liereä, lonkero, naarakukka, suikea, tähkä*), yksitoista valittua (*emi, hede, kauna,kehrä, lapakko, mykerö, palho, purje, sarja, tuppi, varus*) ja kaksitoista luotua (*huiskilo, kärhi, lanttopäinen, munuamainen, nirhalaitainen, paanuttu, sepivä, silposuoninen, vastopuika, vuoroparinen, väänteliäs, äi-*

mämäinen). Jokainen tieto alkaa uudelta riviltä, mutta koska kaikista sanoista ei ole kaikkia seitsemää tietoa, lukijan on yritettävä muistaa, mitä mikin tieto tarkoittaa. Lukijan kannalta ystävällisempää olisi ollut esimerkiksi numeroida osiot, jolloin lukija näkee heti, jos jokin osio puuttuu. Lisäksi artikkelit ovat joskus typografisesti vaikeita hahmottaa. Jokainen pieni artikkeli sisältää paljon informaatiota, mutta se ei välttämättä ole kaikissa artikkeleissa yhteismitallista. Tämä koskee erityisesti nimeämisen motivaatiota, mistä esimerkkinä muutama valittu-ryhmään kuuluva sana: *emi* »latinan metaforaa ei ole käytetty; kotoinen toiminnallinen metafora» (s. 150); *kehrä* »vapaa käänöslaina latinasta ja ruotsista; metafora; murren sana termitetty» (s. 151); *mykerö* »kotoinen deskriptiivinen sana; vierasta metaforaa ei ole käytetty» (s. 152). *Emi* ja *mykerö* -sanoissa on mielestäni kysymys täsmälleen samanlaisesta motivaatiosta, nimittäin metaforasta ja niissäkin, kuten myös *kehrässä* on murren sana termitetty. Metaforasta ja ehkä osittain myös käänöslainasta on kysymys *kärhi*-sanassakin (s. 156), jonka Pitkänen on ryhmitellyt luoduksi ja jota hän kuvaa uudeksi johdokseksi ja deskriptiiviseksi sanaksi (vert. sm. *kärhápää* 'kiharapää' ja lat. *cirra* 'kihara', jotka molemmat mainitaan kyllä artikkelissa). Pienistä epätarkkuuksista huolimatta nämä artikkelit valaisevat sinänsä hyvin aineiston käsittelytapaa.

Kolmijako hyväksyty, valittu ja luotu on hieno oivallus ja se toimii tutkimuksessa erinomaisesti. Monet sanat ovat kuitenkin tulkinnanvaraisia. Esimerkkinä valitusta termistä on mainittu muun muassa *kesi* 'hedelmän päällimmäinen peite' ja viitattu siinä sanaan *kesi* 'ohut nahka' (s. 143). *Kesi* voisi ehkä olla myös hyväksyty termi, sillä suomen *kesi* merkitsee myös 'kalvoa, kuorta' (SMS) ja viron *kesi* on 'tyhjä kuori, kauna; palko' (SSA I: 349). Koko 1505 sa-

nan aineistosta tällaisia tulkinnavaraisuuksia löytyisi varmasti enemmänkin. Myös johdoksista Pitkänen mainitsee usein, onko termi hyväksytty, valittu vai luotu; toisinaan maininta siitä, miten Lönnrot on sanan termittänyt, kuitenkin puuttuu (esim. *-llinen* s. 188; *-kAs* s. 192; *-(i)nen* s. 195–196; *-kkAinen* s. 196). Joskus terminologian johdonmukaisuus horjuu, kun Pitkänen ei käytäkään aina termiä luotu, vaan puhuu »luomuksista» (esim. *-ttAinen* ja *-eA* s. 193) tai »sepiteistä» (esim. *-stO* s. 197).

Joidenkin sanojen kohdalla on maininta sanan oletetusta alkuperästä, vaikka sillä kasvitieteen sanaston kannalta ei ole mitään merkitystä. Näin on tullut mukaan myös virhetulkintoja: Pitkänen pitää mahdollisena, että *loisio* 'loiskasvi' olisi johdos verbistä *loitia* 'loikoa, maata, lorvia' (s. 166–167); *loisio*-sanalla ei varmastikaan ole mitään tekemistä tämän verbin kanssa, vaan se on *-iO*-johtimella muodostettu *loinen*-sanasta: *loise-* + *iO* > *loisio*. *Loinen* puolestaan on johdettu *luo*-sanasta (SKES II: 310). Sanan *typäkkä* kantasanaaksi ilmoitetaan *typä* 'tynkä, pätkä' ja lähteenä mainitaan Suomen kielen etymologinen sanakirja (s. 168). *Typä*-muotoa ei sieltä kuitenkaan löydy, vaan *typäkkä* mainitaan s.v. *type* 'tynkä, pätkä jne.', jonka vartalo on geminaattap:llinen: *typpee-* (SKES V: 1454).

Silloin tällöin Pitkänenkin mainitsee sanan deskriptiivisyyden, vaikka sillä ei hänen tutkimuksensa kannalta mielestäni ole mitään merkitystä. Tällainen on esimerkiksi sana *mykerö*, jonka on mainittu kuuluvan deskriptiiviseen sanaperheeseen (s. 168). Tässä tärkeää on se, että *mykerö* on metaforisesti valittu murteista, jossa sillä on sellaisia merkityksiä kuin 'nuttura' ja 'paakku'. Usein tieto deskriptiivisyydestä perustuu luultavasti etymologisiin sanakirjoihin, jotka suosivat — usein heikoin perustein — tällaista selitystä. Toisinaan kuitenkin Pitkänen näyttää päätyneen deskriptiivisyyteen myös omin

päin; näin esimerkiksi sana *harkko* on perusteita leimattu polyseemiseksi deskriptiiviseksi sanaksi (s. 235–236) (vert. esim. SSA I: 143 ja Häkkinen 2004: 172–173).

Tarkastelun kohteena olevan termistön luonteesta johtuen aineisto koostuu substantiiveista ja adjektiiveista. Pitkänen on pyrkinyt selvittämään termien semanttisen ja rakenteellisen motivaation perusteellisesti. Hän tarkastelee muun muassa sitä, millaisista aineksista Lönnrot on hyväksynyt, valinnut tai luonut termsä sekä miten hän on käyttänyt hyväkseen hyvin tuntemiaan murteita. Tämä ilmenee esimerkiksi siinä, että hän on hyväksynyt toisinaan termeiksi harvinaisia murre sanoja yleisemmin käytössä olleiden sanojen asemesta. Tästä esimerkkinä vaikkapa murre sana *kiherä* 'kihara' (joitakin tietoja POHK-P, PERP, LÄNP, Pöytyä, Koivisto, Rautu, Sakkola; SMS), jonka Lönnrot on termittänyt merkitsemään lehteä, joka on erityisesti laidasta »erisuuruisilla mutkaisilla poimuilla».

Termien rakennetta on tarkasteltu monelta kannalta: onko sana yhdistämätön sana, yhdyssana vai sanaliitto ja edelleen, onko yhdistämätön sana perussana vai johdos. Johdosten ja yhdyssanojen rakenne on myös analysoitu perusteellisesti. Aineistossa selvän enemmistön muodostavat yhdyssanat, joita on 52 %; vähiten, 1,5 %, on sanaliittoja. Perussanoja on 13,5 % ja johdoksia 33%. Raja perussanan ja johdoksen välillä on Pitkäsen mukaan tosin hieman tulkinnanvarainen, ja siksi käsillä olevassa tutkimuksessa »tärkeämpää kuin nähdä perussanan ja johdoksen ero on tarkastella saman muotin mukaisia termejä» (s. 182). Hän analysoi aineistonsa kuitenkin perussanojen vartalotyyppien ja johdostyyppien mukaan. Häiritsevää on, että tyyppien esiintymien määrä aineistossa on esitetty osittain prosentteina, osittain absoluuttisina lukuina; molemmat tiedot olisivat olleet kaikissa tapauksissa toivottavia.

Rajaa luodun ja valitun johdoksen välillä ei varmastikaan ole aina helppo vetää. Erityisen vaikeaa se on varmasti sellaisten erittäin produktiivisten muodosteiden kuten partisiippien osalta. Pitkäsen mukaan *-ttU* ja *-vA*-partisiipeistä useimmat ovat luotuja (s. 188–189). Tätä väitettä hän ei kuitenkaan varsinaisesti perustele. Ainakin muutamissa tapauksissa kyseenalaistaisin tämän väitteen. Luoduksi termiksi luokiteltu *kehivä* (s. 189) voisi mielestäni olla valittu. Verbillä *kehiä* 'muodostaa kehä ympärilleen (aurinko, kuu)' on vastine myös karjalassa (karj. *kehie: kuu kehiy*) ja siitä muodostettu *-vA*-partisiippi olisi voinut kuulua sanastoon, esim. *kehivä kuu* tai *kuu on kehivä*. *ttU*-partisiipeista luoduiksi luokitelluista mielestäni monetkin voivat olla valittuja: kielessä on ollut jo vanhastaan tällaisia leksikaalistuneita partisiippeja, esimerkiksi *armoitettu*, *halvattu*, jolla on murteissa merkitys 'halvaantunut' ja *vimattu* (jo Agricolalla). Pitkäsen aineistosta valittu voisi olla esimerkiksi *nirhottu*, jonka kantasana on joko *nirhota* tai *nirhoa*, eikä *nirhata*, kuten Pitkänen esittää.

Pitkänen pyrki kartoittamaan myös sitä, missä määrin vieraskieliset termit ovat ohjanneet Lönnrotia suomenkielisten termien valinnassa tai luomisessa. Tässä ovat avainasemassa käänöslainat, jotka Pitkänen on jakanut kahteen ryhmään: tarkat tai vapaat semanttiset käänöslainat, joissa vanhaa sanaa on käytetty uudessa merkityksessä (esim. *alahuuli* = tarkka semanttinen käänöslaina ja *venhe* = vapaa semanttinen käänöslaina), sekä tarkat tai vapaat morfosemanttiset käänöslainat, joilla on sekä uusi rakenne että uusi merkitys (esim. *haaralehti* = tarkka morfosemanttinen käänöslaina; *kolmipesäinen* = vapaa morfosemanttinen käänöslaina). Tätä jakoa Pitkänen valaisee lukuisilla esimerkeillä. Kaiken kaikkiaan 43 % kaikista valituista termeistä on tarkkoja käänöslainoja. Pitkänen mainitsee

myös esimerkkejä vieraskielisten termien motivoimista valituista termeistä, joissa näkyy myös kotoista motivaatiota. Usein silloin on vastineeksi valittu murrekana, esimerkiksi *kiehkura* 'ympyrä, rengas, kierros; kihara' → 'kukinto, jossa kukat ovat kiehkurassa varren ympärillä'. Tässä yhteydessä mainitaan myös murrekana *typäkkä* 'pienikasvuinen' → 'lehti, joka on melkein kuin poikki leikattu päästä' (s. 234). *Typäkkä*-sana selittyisi mielestäni kuitenkin paremmin potentiaaliseksi johdokseksi, jonka kotoinen motivaatio löytyy pikemminkin samaan sanueeseen kuuluvista adjektiivista *typeä*, *typeeä* 'katkaistu, typistetty' sekä verbistä *typistää* kuin sanasta *typäkkä* 'pienikasvuinen'.

Pitkäsen laskelmien mukaan 46 % valituista termeistä on Lönnrot termittänyt kokonaan ilman vierasta nimeämismallia; valintaperusteena on ollut silloin metafora ja metonymia. Useimmat näistä termeistä ovat hyvin läpinäkyviä, esimerkiksi *emi*, *hede*, *istukka*, *kota*, *lapa*, *verho*. Monia termejä Pitkänen käsittelee tarkemmin: hän mainitsee muun muassa ruotsin- ja latinankieliset vastineet sekä sanan esiintymisen murteissa ja kirjakielissä. Tähän valaisevien selitysten joukkoon on mahdunut yksi lipsahdus: Käsitellessään sanaa *viuhko* 'kukinto, joka lähettää emävarren haaruksia, joista lähtee toiskertaisia sivuhaaroja' Pitkänen mainitsee aivan oikein sen motivoituvan *viuhka*, *viuhko* 'huisku' sanan kautta. Tässä merkityksessä *viuhka* esiintyy jo Gananderin sanakirjassa (Ganander: *viuhka: jolla taitaan jähdyttää tuulella; eli walkiata ylös virittää. / metton sulkanen viuhka*). *Viuhka* 'auran osa', josta on myös kuvattu kaksi murrelipuketta (kuva 61, s. 239), on sen sijaan homonymi, jolla ei ole mitään tekemistä Lönnrotin *viuhko*-termin kanssa. Tällä *viuhka*-sanalla on vastineita useissa lähisukukielissä, joissa sillä on merkitys 'sian torahammas', ja

suomalainen merkitys on luultavasti tullut torahammasta muistuttavasta osasta. Myös etymologiset sanakirjat (SKES VI: 1800; SSA III: 465–466) käsittelevät näitä kahden eri sanana.

LOPUKSI

Kaarina Pitkänen on asettanut tavoitteeseen selvittää, miten Elias Lönnrot loi yhden tieteenalan, kasvitieteen suomenkielisen terminologian. Tässä olennaista on, millä menetelmillä tieteelliset termit on muodostettu ja miten nämä termit motivoituvat. Tämä tavoite on myös saavutettu. Pienistä puutteista huolimatta Pitkäsen tutkimus on huolellinen kuvaus 1800-luvulla kehitetystä uudissanastosta. Se tuo uutta tietoa 1800-luvun sanastosta ja Lönnrotin osuudesta sen luomisessa. Kasvitieteen morfologian osalta Pitkänen on muun muassa osoittanut, miten paljon Lönnrot toisaalta käytti hyväkseen vieraita kieliä, toisaalta ammensi monipuolisesti omista lähteistä, ja miten lopputulos kuitenkin kuulosti useimmiten hyvin suomalaiselta.

Kaarina Pitkäsen tutkimus avaa uuden näkökulman Lönnrotin työhön ja yleisemminkin suomen kielen tietoiseen sanastonkehitykseen. Vaikka työn pääpaino onkin sanaston ja sen rakenneperiaatteiden kuvauksessa, se testaa myös sananmuodostuksen teorioita. Hyvin tärkeää on myös, että siinä yhdistetään sananmuodostuksen kuvaukseen käänköskielen tarkastelu. Siinä keskeisessä asemassa ovat käänköslainat. Pitkänen on onnistuneesti hyödyntänyt automaattisen tietojenkäsittelyn tarjoamia mahdollisuuksia. Lisäksi tutkimus on miellyttävä lukea: kieli on sujuvaa, kirjan taitto erittäin onnistunut ja kaunis kansi houkuttelee tarttumaan siihen. ■

SIRKKA-LIISA HAHMO

Sähköposti: sukunimi@uni-greifswald.de

LÄHTEET

- GANANDER, CHRISTFRID (1787): *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäisestä käsikirjotuksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1997.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUSLENIUS, DANIEL (1745): *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Näköispainos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1968.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–IV. Helsinki: Suomalais-Ugri-lainen Seura 1955–1978.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* VII. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* I–III. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.